

ГРАФІЧНІ ЗАСОБИ ПУНКТУАЦІЇ В СИСТЕМІ ПАРАГРАФЕМНИХ ЗАСОБІВ СТИЛІСТИКИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ЯК ЕКСПЛІКАТОРИ ІНТОНАЦІЇ МОВЛЕННЯ

Статтю присвячено висвітленню пунктуації в розрізі параграфемних засобів стилістичної комбінаторики сучасного англомовного художнього дискурсу як ефективних засобів трансляції інтонації усного мовлення в площину письмового художнього тексту. У статті окреслено прагматичний потенціал різних пунктуаційних знаків і їх можливості в контексті параграфеміки сучасного англомовного художнього дискурсу.

Ключові слова: пунктуаційні засоби, параграфемні засоби, інтонація, англомовний художній дискурс, стилістична виразність.

Ковалевская Т. И. Графические средства пунктуации как экспликатеры интонации речи в системе параграфемных средств современного англоязычного художественного дискурса. – Статья.

Статья освещает пунктуацию в разрезе параграфических средств стилистической комбинаторики современного англоязычного художественного дискурса как эффективных средств трансляции интонации устной речи в плоскость письменного художественного текста. В статье очерчен прагматический потенциал разных знаков пунктуации, а также их возможности в контексте параграфемики современного англоязычного художественного дискурса.

Ключевые слова: пунктуационные средства, средства параграфемики, интонация, англоязычный художественный дискурс, стилистическая выразительность.

Kovalevska T. I. Graphic means of punctuation as speech intonation explicators within the system of modern English fictional discourse paragraphemic means. – Article.

The article highlights punctuation in frames of modern English fictional discourse stylistic paragraphemic means as effective means of translating intonation of speech into a written fictional text. The pragmatic potential of various punctuation marks as well as their possibilities in the context of modern English fictional discourse paragraphemics are discussed in the article.

Key words: means of punctuation, paragraphemic means, intonation, English fictional discourse, stylistic expressiveness.

Особливе місце серед графічних засобів стилістики належить пунктуації, оскільки разом із функцією членування речення на складові частини, членуванням тексту на окремі речення та вказівкою загальної комунікативної направленості речення (питальне, розповідне, окличне) пунктуація (так само, як її відсутність) маркує важливі емоційно-експресивні елементи та передає просодичні характеристики висловлення в письмовому тексті (С. Петт, Г. Вайт, А.Н. Баранов, П.Б. Паршин, М.П. Брандес, Е.В. Брусниціна, Л.В. Самуйлова). Проте зростаюча кількість дослідників демонструють тенденцію до розгляду пунктуації в межах параграфемних засобів стилістики, вважаючи останній термін ширшим (Е.Р. Андерсон, Дж. Каллер, К. Джехендери, Т.Д. Ройс, В. Ваучер, Дж.Д. Джохансен, Е.В. Дзякович, К.В. Фокина, Н.Л. Шубина).

Відтак метою цієї розвідки є окреслення функцій та інструментарію пунктуаційних знаків у розрізі новітніх студій вітчизняних і зарубіжних учених, а також аналіз потенціалу пунктуації в системі параграфемних засобів стилістичної комбінаторики сучасного англомовного художнього дискурсу.

Пунктуація є системою графічних неалфавітних знаків, що є основними засобами письмової мови; головна функція пунктуації – членування та графічна організація письмового друкованого тексту [18, с. 12]. Пунктуація трактується як правила розташування розділових знаків.

Розділові знаки визначають як графічні знаки, що використовуються в письмовому мовленні з

метою вказівки на його декламаційно-психологічне членування, а також для передачі таких особливостей його синтактико-сміслового читання, які не можуть бути виражені морфологічними засобами чи порядком слів [7, с. 87].

Окрім вираження ритміко-мелодійної будови мовлення, пунктуація відіграє важливу роль у передачі ставлення автора до висловленого, передачі імпліцитної (підтекстової) інформації, індукції бажаної емоційної реакції в читача. М.П. Брандес стверджує, що пунктуація сучасної англійської мови не є суворо нормованою, тому з однією стилістичною метою можуть використовуватись різні графічні знаки [4, с. 331]. Так, емоційні паузи можуть маркуватися комами, тире, крапками. Вибір графічного інструменту певною мірою залежить від особистих вподобань і звичок автора та його комунікативно-прагматичних потреб. Таким чином, стилістична виразність різних пунктуаційних знаків неоднакова [5, с. 40].

Увесь спектр стилістичних можливостей пунктуаційних знаків ще недостатньо досліджений, тому ми розглянемо найтипівіші.

На особливу увагу заслуговують знаки оклику та питання. Насиченість тексту зазначеними знаками сама по собі свідчить про його емоційність. Знак оклику в реченні, що не є окличним, може виражати обурення, подив або іронію. Часто зустрічається подвоєння цих знаків або їх поєднання, що свідчить про навмисну інтенсифікацію експресії.

Тире позначає різні за тривалістю й функціями паузи, готує читача до чогось неочікуваного. Тире

наділене майже необмеженими можливостями нюансування мовлення, які з ентузіазмом експлуатуються авторами художніх текстів.

Тире та багатокрапку використовують для виділення емоційної паузи (паузи хезитації), психологічного стану персонажу (нерішучості, знервованості, збентеження, невпевненості). Тире та багатокрапка вказують на затягнуту паузу перед важливим текстовим елементом із метою привернення до нього уваги.

Багатокрапку використовують здебільшого як стилістичний розділовий знак, щоб створити ефект перервності, змінності картин, ситуації.

Крапка як пунктуаційний знак маркує кінець розповідного речення для вираження закінченої думки. Цей знак може фасцилізувати дискрептиви динамічної зміни подій: членуючи текст на короткі речення, створювати враження єдності й динаміки цілого.

Кома є знаком паузи та має значний стилістичний потенціал. У художньому тексті кома часто використовується як засіб підкресленого членування речення, виокремлення певних його частин, графічного позначення парцеляції, творення динаміки оповіді, ефекту «стаккато».

Двокрапка використовується як сигнал напруження, що вказує на різноманітні доповнення (пряму мову, перерахування, пояснення, узагальнення), виділення важливого елементу висловлення, посилення очікування. Двокрапка дає читачеві установку сфокусувати увагу та передбачає подальшу деталізацію інформації повідомлення.

Відсутність знаків пунктуації досить популярний нині засіб графічного оформлення тексту, який називають «фірмовим знаком» автора чи літературної течії [6, с. 123]. Численним є використання знаків пунктуації як самостійних сигналів оцінного змісту, що заміщують цілі репліки. У такому випадку вони слугують знаками мовної економії.

Варто відзначити тенденцію сучасних авторів до вільної інтерпретації та використання пунктуаційних норм англійської мови художнього дискурсу, що лише збільшує інтерес дослідників до пунктуації сучасного художнього тексту.

Характерним для сучасних полікодових текстів є зміщення акцентів у функційній ієрархії пунктуації: вторинна функція позначення емоцій і збільшення персуазивності семіотики виходить на передній план щодо історично первинної синтаксичної функції графічних знаків [14, с. 83].

Пунктуаційні знаки із часом змінюють функції, відбувається перегрупування в системі знаків: один і той самий знак може входити одночасно до різних груп знаків. У межах системи пунктуаційних знаків відбувається своєрідна міграція знаків залежно від комунікативних потреб. Знаки пунктуації, членуючи текстові блоки на складові, імплікують емоційний стан, підтекст, ритміку мов-

лення. Омонімія графічних знаків є очевидною з огляду на однакову представленість вихідних і похідних форм, із одного боку, та первинних і вторинних функцій, з іншого боку.

Сучасні стилістичні розвідки оперують поняттям параграфемних засобів стилістики, що поєднують пунктуацію, сегментацію тексту, його просторове розташування й будь-які немовні знаки, включені в структуру тексту (малюнки, емотикони, ідіограми) [6, с. 140]. Параграфемні засоби функціонують у письмовому тексті, принциповою особливістю якого, порівняно з усною комунікацією, є перетворення ланцюжка спілкування, що розгортається в часі, у ланцюжок, що розгортається в просторі. Такий перетворений графічний простір включає одиниці трьох рівнів: рівень слова, рівень речення й рівень тексту.

Усна комунікація різнопланова й багатомірною, що виявляється в численних уточненнях, перепитуваннях, репліках, коментарях. Письмове мовлення використовує для передачі цієї різноплановості й багатомірності особливу семіотичну систему засобів, яка значною мірою сприяє формуванню й упорядкуванню графіко-звукової послідовності мовних знаків в особливим чином організований план вираження тексту [10, с. 184].

Виділяють три групи параграфемних засобів залежно від механізмів їх творення: синграфемні засоби (варіювання пунктуаційних знаків), супраграфемні засоби (шрифтове варіювання) топографемні засоби (площинне варіювання тексту) [9, с. 148].

Визначені дослідниками й найсуттєвіші функції параграфемних засобів стилістики в тексті: інтегративна (функція поєднання), актуалізація (функція виділення), делімітативна (функція розділення) [1, с. 44].

Параграфемні одиниці розглядаються як засоби розмежування й актуалізації смислу, що слугують для привернення уваги читача [15, с. 135]. У межах параграфеміки послуговуються терміном «метаграфеміка», що позначає узуальне вживання графічних засобів. До складу метаграфемних знаків входять невербальні засоби, що беруть участь в організації тексту лише разом із вербальними засобами. Серед метаграфемних засобів розрізняють синграфемні, або механізми художньо-стилістичного варіювання пунктуаційних знаків, супраграфемні, або механізми шрифтового виділення, та топографемні, або засоби графічного просторового ранжування тексту [1, с. 58].

Параграфемні засоби посідають особливе місце в системі текстотвірних елементів англійського постмодерністського тексту, стаючи джерелом творення позамовного контексту [17, с. 89]. Оскільки сприйняття тексту відбувається через зоровий канал, графічне (візуальне) оформлення є важливою умовою його адекватного сприйняття й розуміння. У художньому тексті періоду постмо-

дерну параграфемні засоби, з одного боку, постають як маркери інтонації, а з іншого – як засоби спрощення його візуального сприйняття.

Скорочення текстового простору сучасних текстів досягається шляхом включення в текстове полотно додаткових семіотичних знаків і засобів, які виконують функції організації та формування смислу, слугують засобами впливу на читача та нерідко містять більше інформації, ніж вербальні засоби, використані в тексті [19, с. 12].

І.А. Бехта постулює, що художній текст складається з текстових знаків, які маніфестують зміст, не передбачений мовою-системою [3, с. 32]. Ефективне поєднання вербальних і невербальних засобів забезпечує вірну інтерпретацію тексту. Зростає роль зображень не лише як засобу передачі інформації в художньому тексті, а й як засобу спілкування постмодерного тексту. Очевидно, іконічна інформація запам'ятовується краще. Проте невербальні (інакше кажучи, параграфемні засоби) відіграють суттєву роль також у плануванні й організації тексту, його комунікативно-прагматичному спрямуванні [16, с. 202]. Активне введення параграфемних засобів у структуру й семантику тексту позначається також на його розумінні.

Г. Уайт твердить, що метаграфеміка як додатковий семіотичний код бере безпосередню участь у реалізації авторських завдань у межах його комунікативно-цільової програми як відправника, завдань реципієнта в межах його комунікативно-пізнавальної програми як реципієнта та завдань «посередника» між автором, текстом і реципієнтом – інтерпретатора в межах його комунікативно-цільової програми [21, с. 86].

Збільшення кількості невербальних елементів у тексті й розширення їх функцій в організації інформаційного континууму тексту обумовлене творчими пошуками автором нових засобів вирішення комунікативно-прагматичних завдань [10, с. 185]. Під впливом усного аналога письмовий текст стає одиницею нелінійного сприйняття та розуміння інформації. Друкований (електронний) текст стає головним у комунікативній діяльності адресата й адресанта [9, с. 59]. Автори сучасного художнього тексту використовують різноманітні технічні засоби для створення оригінального тексту, що значною мірою впливає на процес створення тексту на внутрішньому й зовнішньому рівнях. Зміна ціннісних, когнітивних і технічних факторів позначається на мовних та ментальних процесах, соціальній і мовленнєвій поведінці носіїв мови [8, с. 57].

Аналіз різноманітності й частоти появи метаграфемних (параграфемних) засобів у сучасних друкованих (електронних) текстах свідчить про суттєві зміни в механізмах передачі й організації інформації.

Принципову роль в організації інформаційного поля тексту відіграють комунікативні фокуси, які

маркуються за допомогою параграфемних засобів, таких як вертикальний і горизонтальний пробіли, розрядка, використання дужок різного типу, шрифтові варіанти формування рядку, символіка, надрядкові знаки, малюнки, графіки, схеми, фотографії та інші [2, с. 115]. Підвищена увага до параграфемних засобів зумовлена активним розвитком у них нових функційних значень у друкованих текстах.

Прагматичний потенціал параграфемних засобів сприяє розширенню їх функцій, що зумовлює зближення й перетин сфер їх прагматичного змісту та функціонування та свідчить про інтегрований характер системи параграфемних засобів сучасного англomовного художнього дискурсу [11, с. 28].

Призначення параграфемних елементів у тексті – зробити його виразним, тісніше пов'язати його зовнішню форму й смисл; компенсувати недостачу інтонаційних та екстралінгвальних засобів оформлення висловлення й передачі смислу, які використовуються в усному мовленні; надати тексту більш привабливого та структурованого вигляду; сприяти зрозумілості й доступності його смислу.

Адекватне сприйняття й інтерпретація друкованого (електронного) тексту передбачає наявність в адресата так званої візуальної грамотності, тобто здатності до прочитання образотворчих, графічних і типографічних конфігурацій та розпізнавання функцій знаків і засобів, що використовуються в тексті [12, с. 121].

Контакт між текстом і читачем відбувається за умови, якщо текст якісно прочитаний адресатом. Таке «якісне» прочитання тексту перегукується з поняттям естетично досконалого тексту, якому притаманні такі характеристики: гармонізація діалектичної єдності між порядком і новизною, інакше кажучи, між правилом та інновацією, або між нормою та девіацією; ця діалектика повинна бути сприйнята споживачем, який має звернути увагу не лише на зміст повідомлення, а й на спосіб, яким передається це повідомлення [8, с. 164].

У такий портрет досконалого тексту гарно вписується мультимодальний текст. Знаки різних кодових систем (вербальні й невербальні) у таких текстах доповнюють один одного, уточнюють повідомлення, емоційно забарвлюють нарацію, додаючи їй переконливості та експресивності.

Резюмуючи наведене вище, робимо такі **висновки:**

– пунктуація є унікальною невербальною семіотичною системою, знаки якої здатні індукувати та транслювати комунікативно-прагматичні значення й просодико-інтонаційні нюанси в письмовому тексті;

– стилістична виразність різних пунктуаційних знаків неоднакова, оскільки вона передусім зумовлена комунікативними потребами автора;

– сучасні стилістичні розвідки розглядають пунктуаційні знаки в системі параграфемних засобів стилістики, що поєднують пунктуацію, сегментацію тексту, його просторове розташування та будь-які немовні знаки, включені в структуру тексту.

Перспективними вбачаються подальші до-

слідження в площині деталізації функцій різних пунктуаційних знаків у сучасному англomовно-мудожньому дискурсі, вивчення семантики та прагматики інструментарію параграфемних засобів стилістичної комбінаторики сучасних англomовних художніх текстів.

Література

1. Баранов А.Н. Воздействующий потенциал варьирования в сфере метаграфемии / А.Н. Баранов, П.Б. Паршин // Проблемы эффективности речевой коммуникации. – М. : ИНИОН, 1989. – С. 41–115.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 280 с.
3. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англomовній прозі ХХ ст. : [монографія] / І.А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
4. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс / М.П. Брандес. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Прогресс-Традиция ; ИНФРА, 2004. – 416 с.
5. Брусницына Е.В. Нерегламентированная пунктуация в аспекте актуальных синтаксических процессов / Е.В. Брусницына // Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология». – 2010. – Вып. 40. – С. 38–42.
6. Дзякович Е.В. Особенности использования средств параграфемии в современной печатной рекламе / Е.В. Дзякович // Вопросы стилистики. – 1998. – № 27. – С. 140–145.
7. Самуйлова Л.В. Художественная пунктуация как индикатор «устности» / Л.В. Самуйлова // Вестник Тверского государственного университета. – 2006 – № 2. – С. 80–98.
8. Еко У. Роль читача: дослідження з семиотики текстів / У. Еко ; пер. з англ. М. Гірняк. – Львів : Літопис, 2004. – 384 с.
9. Фокина К.В. О функциональности параграфемных средств в письменном канале коммуникации / К.В. Фокина // Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология». – 2010. – Вып. 43. – С. 146–152.
10. Шубина Н.Л. Невербальная семиотика печатного текста как область лингвистического знания / Н.Л. Шубина // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. – СПб., 2009. – № 96. – С. 184–191.
11. Anderson E.R. A Grammar of Iconism / E.R. Anderson. – Madison : Fairleigh Dickinson University Press, 1998. – 399 p.
12. Cohan S. Telling Stories: A Theoretical Analysis of Narrative Fiction / S. Cohan, L.M. Shires. – London : Routledge, 2002. – 208 p.
13. Culler J. Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature / J. Culler. – 2nd edition. – London ; NY : Routledge, 2002. – 368 p.
14. Esser J. Presentation in Language: Rethinking Speech and Writing / J. Esser. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2006. – 155 p.
15. Jahandarie K. Spoken and Written Discourse: A Multi-disciplinary Perspective / K. Jahandarie. – Westport : Greenwood Publishing Group, 1999. – 446 p.
16. Johansen J.D. Literary Discourse: A Semiotic-pragmatic Approach to Literature / J.D. Johansen. – Toronto : University of Toronto Press, 2002. – 489 p.
17. Royce T.D. New Directions in the Analysis of Multimodal Discourse / T.D. Royce, W. Bowcher. – London ; NY : Routledge, 2013. – 416 p.
18. Patt S. Punctuation / S. Patt. – Stoughton : Books on Demand, 2013. – 316 p.
19. Todorov Tz. Genres in Discourse / Tz. Todorov. – Cambridge : CUP, 1991. – 121 p.
20. Wårnsby A. Decoding Modality / A. Wårnsby. – Lund : Department of English, 2006. – 238 p.
21. White G. Reading the Graphic Surface: The Presense of the Book in Prose Fiction / G. White. – Manchester: Manchester University Press, 2005. – 216 p.